

Hit med Historien

Køge Bys historie for børn

Historien 1700-1850

Indhold

Bogens forfatter: Claus Buttenschøn

Indledning

Jagten på fortiden

Rundt i Køge i årene efter 1700

Det store Torv

Gader og stræder

Haver og marker

På besøg hos folk i Køge

Hos købmand Willads Romsgaard

En blandet landhandel

En byttehandel

Ind i privaten

Hjemlig hygge

Hos væver Jacob Munk

Håndværksmester I Jacobs værksted

Husbond og madmor

Hos daglejer Niels Bendsen

Billig arbejdskraft

Arbejde i havnen

Børn

Hos fattiglem Maren Mogens Linds

En bøn om hjælp

Tiggeri

Hvem betalte

Inden for på Rådhuset

Borgmester og altnuligmand

Flået i skat

Løn til de uærlige

Den beskidte by

Vand, brønd og lokum

Skolen

Latinskolen

Børneliv

Plejebørn

Børnetøj
Børns leg
Tro og lærdom
Overtro
Rundt i Køge efter år 1800
Moderne tider – indendørs
Menigmand og fattigfolk
Moderne tider – inde i folks hoveder
Køge i krig
Fremgangen lader vente på sig
Køge omkring 1850
Om bogen

Bogens forfatter: Claus Buttenschøn

Indledning

Køge var i perioden 1700 -1850 en lille købstad. Der var ikke meget gang i byens næringsliv, men folk klarede sig. Nogle få var velhavende, men det store flertal var håndværkere og arbejdere, som tjente nok til, at familien kunne få mad på bordet og tøj på kroppen. Nederst i samfundet var de fattige, som ingen rigtigt interesserede sig for. Livet gik sin stille og rolige gang uden alt for mange store katastrofer. Det var folk nok godt tilfredse med. Både dengang og i vore dage har dagligdagen været god nok. Krig og ufred, sygdom og naturkatastrofer er der ingen, der har ønsket sig. Under den stille overflade har Køge alligevel været et livligt sted. Hvis vi kikker nærmere efter vrimler det med små og store begivenheder. Folk i Køge var mennesker af kød og blod, som det er værd at kende.

Jagten på fortiden

Køge er en gammel by, som vi første gang hører om i et dokument fra den 4. juli 1288. I dokumentet med kongens segl står der, at Køge fra denne dato er blevet en købstad, som står under kongens beskyttelse. Den del af Køges historie, som denne bog handler om, er tiden fra 1700 -1850. Det er ikke nemt i dag at forestille sig, hvordan Køge så ud for mere end tre hundrede år siden. Men bruger I øjnene, kan I godt finde huse og gader, der også lå der dengang. Man skal kigge godt efter. Mange af husene er bygget om, og nogle steder er gaderne gjort bredere. Torvet og kirken lå der også dengang. Alt det kan I undersøge bare ved at gå en tur rundt om Torvet og ned ad de gader, der støder op til Torvet. Der mangler bare noget. En by er huse og gader, men det vigtigste er dog de mennesker, der boede i Køge. De er væk, så hvordan får vi noget at vide om dem? Hvordan så de ud, hvad arbejdede de med, hvordan boede de, hvad levede de af? Nu begynder detektivarbejdet for alvor med at finde ud af, om de har efterladt sig spor. Heldigvis for os har de efterladt sig masser af spor. På Køge Byhistoriske Arkiv og Køge Museum vrimler det med papirer, regnskaber, møbler, redskaber, køkkenudstyr, billeder, tegninger og meget andet, som hver for sig er brikker i opklaringsarbejdet. Jagten på folk i Køge kan begynde!

Rundt i Køge i årene efter 1700

Det første folk så, når de nærmede sig Køge sydfra, var Sankt Nikolaj Kirkes høje tårn omgivet af lave huse i en eller to etager. Byen begyndte ved broen over Køge Å og den gamle havn langs åen. Her lå acciseboden, hvor der blev opkrævet told af de varer, der blev ført ind i Køge. Når den rejsende havde fået lov til at komme ind i byen af bysvendene, var det første han så, byens bindingsværkshuse på begge sider af Brogade. Husene lå med facaden ud til gaden. Flere af husene var nyopførte. I 1633 var der en voldsom ildebrand, der hærgede store dele af byen. Og som om det ikke var nok, så blev byen i slutningen af 1650'erne besat af svenske soldater. I to år krævede "gæsterne" gratis kost og logi og foder til deres heste. Køge var ikke kommet i gang igen efter disse ulykker. Selv om det var længe siden, skete der i begyndelsen af 1700-tallet ikke rigtig noget i Køge. Handel var der ikke så meget af. Der var ikke mange småskibe langs åen ved broen og heller ikke nede i havnen, der hvor åen løb ud i Køge Bugt.

Det store Torv

For enden af Brogade lå så Torvet, som en stor åben plads midt i byen. På Torvet var der mere liv. Her kom bønderne med deres hestevogne for at sælge levende kvæg, korn, kød, smør, ost, brænde eller grøntsager. Her købte de også de ting, de havde brug for hos byens håndværkere og købmænd. Høje råb, dyrenes brølen, larmen fra hestevognerens hjul lød hen over Torvet. Af og til kunne man høre skrigene fra en stakkels tyveknægt. Tyven fik sine piskeslag bundet til byens kag, som stod i den ende af Torvet, der lå nærmest Rådhuset. Der var ikke torvedag hver dag, men alligevel var Torvet byens livligste sted. Det var ikke brolagt alle steder, og rundt omkring det var der en bred grøft. På torvet mødtes folk for at snakke og fortælle nyheder. Her lå Rådhuset, hvor byens borgmester og øvrighed holdt til. Her handlede mænd, koner og tjenestefolk i håndværkernes små boder eller i købmandsgårdene. Her kom vogne med varer fra havnen eller ude fra landet og kørte ind igennem portene for at stuve tingene væk i pakhus og lader

Gader og stræder

Længere væk fra Torvet var der mere stille. I de snævre gader boede de mindre håndværkere med forretning, værksted og bolig i samme hus. Dem var der mange af selv i en by som Køge med kun ca. 1400 indbyggere. Smede, skræddere, slagtere, sadelmagere, skomagere, snedkere og tømrere for bare at nævne nogle af dem, der var flest af. Men i de lave bindingsværkshuse ud ad Nørregade, Vestergade, i Kirkestræde osv. kunne man også finde andre folk, der tjente til livets ophold på mange måder. I Køges skattelister vrimler det med forskelligt arbejde – brygger, møller, møllersvend, hjulmager, bødker, soldat, skipper, kræmmer, skolemester, præst, amme, fisker, bysvend, matros, tjenestefolk, vaskekone, daglejer. Og så mangler der endda mange flere. Dem var der ingen grund til at skrive ned. De var bare fattige. Ildebrand var noget af det værste, der kunne ske. Byens frivillige brandkorps havde kun læderspande, stiger og håndsprøjter. Det eneste, de kunne gøre, var at forhindre ilden i at brede sig til nabohusene. Der blev passet godt på de åbne ildsteder, kaminer og tællelys, men faren var der altid. Det hjalp, da mange huse efterhånden fik bilæggerovne og kakkelovne i huset. En af vægternes vigtigste opgaver var at holde øje med, at der ikke var brand i byen. På sin tur rundt i byen sang vægteren. Der er ikke noget at

sige til, at et af versene handlede om brandfaren: ”Vær klog og snild vogt lys og ild – vor klokk’ er slagen ti”.

Haver og marker

Selv om husene lå tæt ud til gaden, var der god plads bag husene. Her lå små udhuse eller stalde, og mellem husene var der haver og små marker. Her gik der høns og grise eller en ko og en hest på græs. Nogle få skridt længere ude i udkanten af byen boede så dem, der bare blev kaldt fattige. I den yderste ende af Vestergade havde byen et fattighus, som hed Steens Boder. Det var et langt, lavt hus opdelt i 12 lejligheder. I hver lejlighed boede der mange gamle og syge, enker og forældreløse børn. De skulle være taknemmelige over, at byen sørgede for, at de havde tag over hovedet og fik lidt brænde og mad. Der, hvor husene holdt op, lå der igen haver og små marker. De var vigtige for byens borgere, for i modsætning til de fleste andre købstæder havde Køge kun nogle få marker nord for byen. Bygrænsen bestod i en vold og en voldgrav. Men her i årene efter år 1700 var der ikke meget tilbage af byens befæstning. Mange steder var volden sunket sammen og blev brugt som haver og til græsning, og voldgraven var blevet til små søer, hvor fattigfolk kunne fiske en gedde eller en aborre.

På besøg hos folk i Køge

Det er ikke så nemt at komme helt tæt på de mennesker, der boede i Køge i 1700-tallet. Hvad tænkte de på? Hvad troede de på? Hvad snakkede de om til daglig? De skrev ikke ret meget, hverken dagbøger eller breve. Kun nogle få af de mest velhavende mennesker er blevet tegnet eller malet. Så det er ikke på den måde, vi kan finde særlig meget, der fortæller om, hvad de mente og tænkte om deres arbejde, deres familie og om livet i det hele taget. Vi må altså søge andre steder, hvis vi skal nærmere ind på livet af dem. Heldigvis holdt myndighederne nøje øje med, hvad folk gik og lavede. Køb og salg af huse, byggerier, regninger, skattelister, giftermål, barnedåb, død og begravelse blev omhyggeligt skrevet ned i byens protokoller. Og så er der selvfølgelig de ting, som de havde i husene. Potter og pander, borde, stole og skabe, tobakspiber og porcelæn og meget mere. Lad os gå inden for hos nogen af dem.

Hos købmand Willads Romsgaard

Købmanden boede i 1753 sammen med sin kone, fem børn, to karle og tre tjenestepiger i en købmandsgård ud til Torvet. Der er ikke noget tilbage af købmandsgården. Den er for længst revet ned. Men stedet er nemt at finde, for i dag ligger der et helt moderne hus, nemlig Køge Byhistoriske Arkiv og Alm. Brand på Torvet nr. 6-8. Den del af købmandsgården, der vendte ud mod Torvet var bygget i bindingsværk i to etager. Bagved og bygget sammen med forhuset lå en anden længe, sidehuset, og en gårdsplads, som man kunne komme ind til gennem en port.

En blandet landhandel

Købmand Romsgaard havde butik eller krambod, som en butik hed dengang, bolig, lagerplads og stald i sin købmandsgård. Det første folk kom ind i, når de gik op ad fortrappen, var kramboden. Der var en disk, hylder på væggene og nogle reoler. Men ellers

lignede kramboden ikke en butik, som den vi kender i dag. Det var noget af en blandet landhandel med sildetønder, sække med korn, saltet og røget kød, stakke af forskellig slags klæde og tøj, knive, leer, flasker med brændevin, æsker og dåser med krydderier, sukker, kaffe og te, fade med fedt og smør og meget mere. Og så var det kun en del af varelageret. Romsgaard handlede også med korn, hø, tømmer, vinduesglas, kul, jernstænger, tjære, kalk og mursten. Alt det var gemt væk på lofterne eller lå i stabler ude på gårdspladsen. Inde i butikken var det svært at overskue, hvad der egentlig gemte sig i halvmørket. Men købmanden havde styr på tingene. Efter en kande øl og en snak i stuen ved siden af, kunne han begynde at finde de ønskede varer frem. En gang imellem var det lidt mere specielle ting, som kunden ønskede sig. Det kunne købmand Romsgaard også klare. Der skulle bare lidt tålmodighed til, for så skulle varerne bestilles. Måske skulle de hentes i København, eller Romsgaard skulle have tingene lavet hos en af byens håndværkere. Det kunne være særligt fint vævet stof, handsker af dyreskind, bælte- og skospænder, synåle eller sjældne krydderier. Det kunne også ske, at købmand Romsgaard hentede varer hjem fra udlandet til sin forretning. Det år, hvor vi besøger ham, fik han varer hjem fra Lübeck i Nordtyskland med et skib. De ting skulle han betale told af, så her blev alting skrevet ned. Den 3. november leverede skipper Peter Simonsen fra Dragør følgende til Romsgaard: Salt fra Lüneburg, fine pyntebånd, 2000 sten til flintebøsser, billigt papir, dyrt lærred fra Bielefeldt og bomuldsstof med påtrykte mønstre.

En byttehandel

De fleste af købmand Romsgaards kunder havde ikke ret mange rede penge mellem hænderne. Men handles skulle der. Og så blev der byttet. Hvad kunne man bytte sig til for et læs korn, hvad kunne hjemmelavede strømper være værd, hvad kunne man få for hjemmesnittede træsko, fint håndarbejde som kniplinger, broderede duge osv. Det kunne tage timer, så inde i stuen blev der sat flere kander øl på bordet, før man blev enige. Købmand Romsgaard havde, som mange andre borgere i Køge, også dyr i sin købmandsgård. De blev også brugt, når man skulle handle. For leje af en ko med ret til at bruge mælken kunne bonden måske levere et læs korn. For en del af ulden fra købmandens får kunne bonden levere strømper eller et læs brænde. Måske skulle Romsgaard have lagt nyt tag på eller muret en skorsten op. Det arbejde kunne kunden så udføre mod at få varer i betaling. Mange gange i 1700-tallet klagede købmænd og borgere i Køge over myndighedernes skatter og afgifter. Men myndighederne fik slet ikke fingrene i alt – de, der byttede, skulle nok lade være med at fortælle om det.

Ind i privaten

Når der ikke var kunder, blev stuen ud mod Torvet også brugt af familien. Det var den fine stue med træpaneler på væggene. Væggene var malet, og de kraftige bjælker i loftet var dekoreret med malede blomster og blade. Henne under vinduerne stod der et stort bord med faste bænke. Og langs de andre vægge var der løse stole, skabe og kister. Her gemte konen det fine tøj, duge, sølvtøj og pynteting, som ikke skulle bruges til daglig. Fra stuen var der en dør ind til et værelse. Det blev brugt til at leje ud til folk, der havde brug for at overnatte nogle dage i Køge. Romsgaard var ikke bare købmand, han drev også et mindre hotel. Der var også en dør ud til køkken og bryggers. Her regerede konen sammen med de tre

tjenestepiger. Her var der altid travlt, for de skulle lave alting selv. I det store ildsted stod eller hang der gryder og potter, hvor der blev kogt grød eller suppe. I skorstenen over ildstedet hang kød til rygning, så det kunne holde sig. Langs væggene stod der store fade og tønder med saltede sild og kød. Her sad tjenestepigerne og kærnedede smør eller lavede ost. Her blev der rensede tarme til pølser. Der blev lavet øl, bagt brød, æbleskiver og kager – kort sagt: Der var altid noget at lave. Bryggerset var det grove køkken. Her blev den hylende gris stukket med en kniv i halsen. Blodet blev samlet op og lavet til blodpølser. Flæsk og kød skulle skoldes og skrubes før, det blev smurt ind i salt og lagt i tønder. Det var også vigtigt at have en køkkenhave med frugt og grønt. Herfra fik man æbler, der skulle laves til saft. Alle mulige slags kål stod i rækker, mens de ventede på at blive hakket og kogt. Der var ærter og bønner, som kunne tørres, så de kunne holde hele vinteren. Og så skulle der i øvrigt laves lys af dyrefedt, vaskes tøj og gøres rent.

Hjemlig hygge

Det gjaldt om at udnytte dagslyset bedst muligt. Det gik fint om sommeren, hvor meget af arbejdet kunne laves udenfor. I den mørkeste vintertid var stuen bag køkken og bryggers husets vigtigste rum. Det eneste lys kom fra tællelys eller små tranlamper, så der var ikke meget at tage sig til. Her blev fortalt historier og snakket om store og små ting fra byen. En løbsk hest, en tyv, der blev pisket ved kagen, et slagsmål har sikkert været god underholdning, som de kunne få meget ud af. Kvinderne kartede uld, spandt på rokken eller strikkede. Børnene legede med deres hjemmelavede legetøj. Mændene sad ved langbordet og var kloge på mange ting. Nyheder og rygter er blevet vendt og drejet. Røgen fra kridtpiberne hang tungt i den lave stue, mens varmen fra kakkelovnen bredte sig i stuen. Ved 9-tiden tømte Romsgaard sit ølkrus og rejste sig fra bordet. Nu var det sengetid. De større børn lå på bænken, mens de mindre børn kom op i alkoven sammen med forældrene. Det yderste tøj blev lagt på en stol, og de fik trukket en særk over hovedet. Kun hvis børnene var møgbeskidte, fik de deres hænder og ansigt dyppet i et vandfad med iskoldt vand. Hvis man ikke kunne se skidtet, var der ikke nogen grund til at gøre for meget ud af det. Karlene og pigerne sov i andre rum, hvor der ikke var varme. Med fugt eller rimfrost på væggene og tunge, klamme dyner krøb de til sengs med al tøjet på. I det bælgmørke hus varede det ikke længe, før den eneste lyd kom fra musene, der puslede i sengehalmen, og rotterne der peb og skrabe på loftet.

Hos væver Jacob Munk

Et lille stykke nede ad Vestergade i nr. 6, boede væver Jacob Munk. Der boede 11 personer i huset – Jacob og hans kone, fire mindre børn og tre mænd og to piger, der alle var over 15 år. Jacob Væver ejede selv huset, som kun bestod af et værksted, en stue og et køkken, så der var ikke meget plads at røre sig på. Børnene og forældrene sov i stuen sammen med tjenestepigerne. Svenden og lærlingene sov på bænke og borde ude i værkstedet.

Håndværksmester

Mestrene udgjorde en stor gruppe blandt Køges borgere. At være håndværksmester var ikke så fint som at være købmand eller embedsmand. På den anden side var de selvstændige håndværkere højt hævet over almindelige arbejdere og fattigfolk. Jacob Munk var medlem

af væverlauget. Det bestod i Køge af fem selvstændige mestre. Lauget var en slags forening, som skulle sørge for, at kun folk, der var uddannede vævere kunne få lov til at drive forretning i byen. Vi ved ikke, hvordan det lykkedes for Jacob at blive mester. Vejen har nok været, at han først stod i lære nogle år. Derefter har han bestået svendepøven og arbejdet for en mester. Måske har han så arbejdet forskellige steder i Tyskland (været på valsen) og lært nye teknikker og metoder i væverfaget. Men det var ikke nok at være dygtig til sit fag. Der skulle også held og penge til. Måske har han sparet op. Måske har han overtaget værkstedet efter sin far. Måske har han giftet sig med en enke efter en væver.

I Jacobs værksted

I værkstedet ud mod Vestergade var Jacob, svenden og læredrengene i fuld gang, så snart det blev lyst. Det meste af det, de arbejdede med på værkstedet, var bestilt direkte af kunderne. Det kunne være betræk til møbler, klæde til at sy tøj af, bordduge, sengetøj og sengeforhæng. Alt sammen opgaver, som krævede store væve og dygtige vævere. Arbejdstiden var lang om sommeren. Det gjaldt om at udnytte lyset, for det var alt for dyrt at have tællelys og tranlamper tændt hele tiden. Den mørke tid blev først og fremmest brugt til at skaffe sig et lager af de forskellige slags garn, der skulle bruges til vævningen. Det kunne man gøre, selv om det var halvmørkt. Alle i huset var i gang med at karte og spinde, reparere vævene og sætte nye vævetråde på. Jacob selv har nok været på farten ude hos bønderne eller hos Romsgaard og de andre købmænd. Det gjaldt om at få et godt tilbud på uld og hør, bomuldsgarn og hestehår. Eller hvis det skulle være rigtig fint, silkegarn og -tråde. Måske har han også haft så god gang i væveriet, at han havde andre i arbejde. Det har næppe været svært at få folk. Mange steder i folketællingen fx i Nyportstræde står der: Lejer, Karen Madses, enke, spinder, eller lejer, Ole Knudsens, enke, spinder. For enker og fattigfolk var et ekstrajob ved rokken for Jacob eller de andre vævere sikkert en god måde at tjene en ekstra skilling på.

Husbond og madmor

Jacobs kone hjalp til i værkstedet. Men hun skulle også sørge for, at alle de mange munde blev mættet. Arbejdet i køkkenet, reparationer af tøjet, syning og strikning, vask og rengøring, syltning, slagtning osv. var et slid og slæb fra morgen til aften. Selv om hun havde to tjenestepiger til hjælp, har det nok været svært at få tingene til at hænge sammen. Det var dog nok ikke den finere madlavning, hun havde mest brug for. Menuen var ensformig: Saltet, tørret og røget fisk, grød, øllebrød, vælling, tørrede ærter og bønner, grønkål, hvidkål og rødkål og så saltet flæsk og kød på mange forskellige måder. Jacob og børnene fik dog nok en ekstra godbid. Lidt honning, ordentligt kød og en ekstra snaps til Jacob. Lærlingene skulle have kost og logi, og så skulle de selvfølgelig lære at væve. Men Jacob skulle noget mere. Det var også mesters opgave at opdrage lærlingene til at blive ordentlige mennesker. Han skulle holde øje med, at de ikke rendte rundt og generede pæne mennesker. Han skulle sørge for, at de fik lært at læse så meget, at de kunne blive konfirmeret. Det betød, at de skulle lære Luthers lille katekismus. De skulle kunne deres fadervor og lære salmer udenad. Det var pinligt for en mester, hvis hans lærlinge skulkede eller ikke kunne deres ting, når de gik hos præsten. Køge var en lille by. Et rygte om, at Jacobs lærlinge var dovne og dumme, kunne hurtigt smitte af og betyde, at de gode kunder

holdt sig væk. Som mester havde Jacob ret til at straffe sine folk både med øretæver og kæppen. Den tids læredrenge vidste kun alt for godt, at husbonds hænder sad løse. Hvis de ikke fik lært deres salmevers, skulle mester nok sørge for, at de blev ”banket ind”.

Hos daglejer Niels Bendsen

I Kirkestræde, der hvor biblioteket ligger i dag, lå der i 1700-tallet nogle huse, som blev kaldt ”Den åbne gård”. Husene, som hver bestod af fire lejligheder, var bygget sammen i to rækker med en gårdsplads imellem. Det var lejeboliger for folk som Niels Bendsen, der havde tilfældigt arbejde og for enker, som måske havde lidt hjemmearbejde som spinderske eller syerske. Lejlighederne var ikke noget at prale af. Niels Bendsen, hans kone, hans svigermor eller hans mor samt to drenge måtte klare sig med 20 m² tilsammen – stue og køkken var, hvad det kunne blive til.

Billig arbejdskraft

Niels Daglejer betalte ikke skat. Der var ikke noget at betale skat af. Alt hvad han, konen og børnene kunne skrabe sammen gik til at få tag over hovedet og holde den værste sult fra døren. Vi ved ikke, hvad Niels Daglejer har arbejdet med. Der var ikke noget, der hed understøttelse eller dagpenge, så han har været nødt til at finde ud af noget. Køge havde ikke nogen større arbejdspladser. I begyndelsen af 1700-tallet havde der været et stort sejlmageri i det store hus (nr. 21) på Torvet. Her og spredt rundt i byen havde 200 arbejdere og 26 vævere lavet sejl til flådens skibe, men det var nedlagt i 1734. Mulighederne var altså ikke store. Niels måtte fra tidlig morgen ud at spørge om, der var arbejde at få. Med hatten i hånden har han gået rundt i købmandsgårdene. Måske har der været noget korn, der skulle i sække. Måske skulle der muges ud i en stald. Måske kunne han slæbe mursten på en byggeplads. Han kunne også være heldig at få arbejde for byens styre. Gang på gang kan man læse om, at byens gader og stræder flød med skidt og møg. Rendestenene flød over, og grise og rotter rodede rundt i affaldsdyngerne. For en rask mand gjaldt det om at være klar, når der en sjælden gang blev gjort noget ved svineriet. Lønnen kunne han næppe gøre noget ved. I Køge var der mange daglejere om buddet. Han måtte tage, hvad han kunne få. Det har næppe været særlig meget.

Arbejde i havnen

Havnen var et af de steder, hvor der måske var arbejde. Men der var ikke rigtig gang i den i 1700-tallet. Der var godt nok blevet bygget to moler ud fra kysten og lavet en bro over åen. Men når det var stormflod, blev havnen fyldt med sand og tang. Lidt arbejde kunne der dog være. Hvis man læser i byens toldregnskaber, kan man se, at mindre fartøjer nogle gange om måneden lagde til med varer til byen. Kikker man nærmere på, hvad de har haft med, så er det mest varer til købmændene, som fx Romsgaard. Den slags varer har købmændenes folk sikkert selv kørt hjem til gården. Bedre var det, når skibene var lastet med mursten eller tømmer. Så kunne der godt blive til nogle dages arbejde med at losse den tunge last og få den kørt op til byen. Måske har Niels Daglejer også været med, når vinterstormene hylede over Køge Bugt. Alene i året 1753 strandede tre skibe ved Stevns Klint. Her var der ikke bare tale om småbåde. Det var store skibe i langfart mellem Vesteuropa og Rusland, der blev kastet ind på kysten. Masser af træ, tømmer, skind, hamp, tagsten og jernvarer blev

skyllet op på stranden. Det gav arbejde at få vraggodset bjerget, kørt til Køge og få det solgt på auktion.

Børn

Niels Daglejer og hans kone havde to børn. Måske har de haft flere. Det kan de sagtens have haft. Børnebegrænsning var ikke noget, man kendte meget til. For de fleste familier var børn en velsignelse, som der blev gjort alt for at passe på. Børn var en slags livsforsikring. De kunne jo tage sig af deres forældre i alderdommen. Men i 1700-tallet var det en temmelig farlig sag at være barn. Fødslen var farlig både for mor og barn. Hvis fødslen var en smule vanskelig, kunne det nemt gå galt. Der er ikke nævnt nogen kvinde, der kalder sig jordemoder i Køge. Men det var almindeligt, at ældre kvinder hjalp til ved fødslen. De har været dygtige, men hvis barnet vendte forkert, eller der var noget andet i vejen, kunne det nemt gå galt. Det var også farligt at være lille. Renlighed, som vi kender i dag, var der ikke meget af. Rifter og sår kunne blive fyldt med betændelse, som nemt kunne udvikle sig til blodforgiftninger. Børnesygdomme som mæslinger, røde hunde og kighoste var der ikke mange midler imod. En bøn til Gud og noget urtemedicin var de midler, der fandtes. Ellers var der kun at håbe på, at barnet var stærkt nok til at klare sygdommen. For de fattigste kunne endnu et lille barn også være en forbandelse. Endnu en mund, der skulle mættes. Flere gange kan man læse om, at spædbørn døde. De blev ”ligget ihjel” i alkoven, eller ligene er fundet på møddingen eller i søer og moser uden for byen. I 1742 blev der fundet et nyfødt barnelig i Køge for enden af Nyportstræde, hvor der dengang var et lille vandhul. Sagen vakte megen opsigt. Rygterne og sladderer gik om, hvem der var mor og far til barnet. Sagen blev aldrig opklaret, men du kan læse på www.hitmedhistorien.dk, hvad byens myndigheder gjorde for at opklare sagen.

Hos fattiglem Maren Mogens Linds

I den yderste ende af Vestergade op til kirkegården lå Steens Boder. Det var et langt, lavt hus med 12 bittesmå lejligheder. Steens Boder var Køges fattighus i hele 1700-tallet. I hver af lejlighederne boede der mindst to personer. Her var ikke tale om nogen luksus. En borger i Køge har beskrevet Steens Boder som ”et stort og velindrettet Hundehus”! De fattige i Steens Boder var kun en mindre del af Køges fattige. Der boede flere på Fændediget og spredt rundt i usle kælderrum og på lofter. Der var så mange, at fattiglemmerne, som de også blev kaldt, var et stort problem for byen. Deres navne står i fattigvæsenets regnskaber, så det er muligt at finde ud af, hvem mange af dem var. Flertallet var gamle enker, som ikke længere kunne klare sig selv. Men der var også andre mennesker, som passende kunne gemmes af vejen i Steens Boder eller på Fændediget. Et sted står der, at der er uddelt hjælp til ”Maren Steens til hendes taabelige Søn”. Fattighuset var på én gang et alderdomshjem og et opbevaringssted for evnesvage, sindssyge og handicappede. Kun når fattiglemmerne fik hjælp, eller når de blev anklaget for slagsmål eller drukkenskab, får vi noget at vide om dem. Ud over det var der ingen grund til at spille penge på papir og blæk på deres liv. Kun ganske få gange kan vi få et indtryk af, hvilke forhold de levede under.

En bøn om hjælp

Maren Mogens Linds var en fattig enke i Køge i 1753. Hendes forhold var så sølle og forfærdelige, at en eller anden har haft ondt af hende og hjulpet med at skrive et brev. På www.hitmedhistorien.dk kan du læse brevet, som det blev skrevet dengang. Her får du en oversættelse af, hvordan fattiglem Maren måtte ansøge om hjælp i sin nød: ”Køge den 23. januar år 1753 Velædle og velærværdige Hr. magistrat Mossin Og velædle og velvise Hr. borgmester og råd Og alle de fattiges inspektører! Jeg elendige gamle, svage, sengeliggende enke, som hver dag regner med en nådig død, takker hermed i den største ydmyghed for den hjælp, jeg elendige menneske hidtil har fået på grund af Deres vise mildhed. Jeg beder om, at jeg i min elendighed må få endnu nogen hjælp som følge af Deres gunstige mildhed. Jeg skal ikke oftere besvære Deres velvise godhed, da jeg mærker, at jeg nok ikke har langt igen. Men jeg kan næsten ikke beskrive, hvor mange smerter jeg har. Jeg har i lang tid måttet ligge i sengen. Jeg har ikke de kræfter, der skal til, for at jeg selv kan vende mig i sengen. Kun den almægtige Gud ved, hvor elendigt jeg har det. Med største smerte venter jeg elendige menneske på et gunstigt svar. Deres ydmygste tjenerinde Maren Mogens Linds” Maren fik hjælp af fattigkassen. Herefter findes der ikke flere oplysninger om Maren. Hun døde nok kort efter. Så hun holdt sit løfte om ikke længere at være en udgift for byen og fattigkassen.

Tiggeri

Fattiglemmerne fik hver anden måned noget brænde og lidt penge fra fattigkassen. Én gang om året ved juletid fik de også lidt billigt tøj og byggryn til julemaden. Men hjælpen var ikke stor nok til, at de kunne overleve. Derfor fik de også lov til at tigge i byens gader og rundt omkring i huse og købmandsgårde. Til at holde øje med, at tiggeriet gik ordentlig for sig, havde byen to stodderkonger. De skulle sørge for, at byens tiggere ikke generede pæne mennesker. De skulle holde øje med, at fattiglemmerne ikke så deres snit til at stjæle mad eller andre ting. Deres vigtigste opgave var dog at holde fremmede tiggere ude af byen. Køge var nemlig ikke den eneste by, hvor der var mange fattiglemmer. Gennem hele 1700-tallet var omstrejfende tiggere og hjemløse et stort problem for samfundet. Sådanne folk kunne om natten snige sig ind i byen. Stodderkongerne skulle have et øje på hver finger og melde de fremmede til byens øvrighed. Blev de taget på fersk gerning i at stjæle, var straffen hård og kontant. De blev bundet til kagen midt på Torvet og fik deres velfortjente piskeslag, inden de blev jaget ud af byen igen.

Hvem betalte

Langt de fleste penge til de fattige kom fra private. I Køge kan man se, at der i flere testamenter står, at en sum penge skal gives til fattigvæsenet. For at få renter af disse penge, blev de lånt ud. Så var der hele tiden noget at dele ud af. Pengene blev lånt ud til private folk eller investeret i forskellige virksomheder især i København. Det kunne være en klædefabrik eller et selskab, der handlede med fremmede lande. Hvis der blev overskud, blev der flere penge i fattigkassen. Køges fattigkasse fik pengene til at yngle. I regnskabet for 1753 kan man fx se, at der var sat penge i noget, der hed ”Det Westindiske Compagnie”. Det må have været en god forretning. Der står nemlig også, at der har været en person fra Køge i København for at hente de renter, som fattigkassen fik ud af det. Men der står ikke noget om, hvad det var, det ”Compagnie” handlede med. Det har nok ikke interesseret

forstanderen Andreas Sørensen i Køge, bare det gav penge til fattigkassen. Han fortalte nemlig ikke noget om, at Det Vestindiske Compagnie bl.a. tjente sine penge på slavehandel. Der blev sendt skibe fra København til Vestafrikas kyst. Her blev der købt slaver, og de blev så sejlet tværs over Atlanterhavet til De Dansk-Vestindiske Øer. På de danske øer blev slaverne sat til at dyrke sukkerrør på plantagerne. Det var en uhyggelig forretning. Men penge lugter ikke, så Køges fattige kunne blandt andet takke slavehandelen og slaveriet for, at fattigkassen havde penge til at dele almisser ud af.

Inden for på Rådhuset

Rådhuset blev bygget ca. 1550 på det sted for enden af Torvet, hvor det ligger i dag. Men det har kun set ud, som det gør nu, siden 1803. Rådhuset var stedet, hvorfra byen blev styret. Her sad borg-mesteren og to rådmænd sammen med de embedsmænd, som fik løn for at udføre deres arbejde. Rådhuset var et travlt sted. I rådstuen blev der holdt møder. Der kunne også være små boder, hvor der blev solgt øl og vin og holdt fester for byens spidser. I et andet rum var der en stor vægt, så den kongelige tolder kunne veje tingene og opkræve den rigtige told. Her holdt byfogeden og vægterne til. De skulle sørge for lov og orden i byen. I Rådhusets kælder lå byens fængsel. Her kunne folk sove rusen ud og vente på deres straf. Folk sad der ikke ret længe. De fleste mindre straffe ordnede byfogeden og hans folk med det samme uden for ved kagen lige foran Rådhuset. Pisk eller gabestok eller en tur rundt i byen iført den spanske kappe bevogtet af vægterne og med en trommeslager gående foran. Det gyste i kvinder, børn og ærlige mennesker. Det var også meningen.

Borgmester og altmuligmand

Borgmesteren og rådmændene havde altid hørt til byens spidser, men sådan var det ikke længere. I 1700-tallet skete der nemlig ikke ret meget i Køge. Det betød, at byens fineste borgere efterhånden ikke havde meget lyst til at bruge tid på alle de små sager, der skulle ordnes. Derfor var det de knap så fine og knap så rige borgere, der blev borgmestre og rådmænd i byen. Der var ikke mange penge i det. For at få lidt løn, blev det almindeligt, at de passede flere jobs. På denne tid kunne borgmesteren være både borgmester, byfoged, byskriver, rådmand og herredsfoged for et område uden for Køge – alt sammen på én gang. På den måde havde borgmesteren flere kasketter på. Som borgmester skulle han være borgernes mand. Som byfoged var han politiets og domstolens mand, der både kunne anklage folk og dømme dem. Samtidig var han byskriveren, som skulle skrive alle beslutninger ned. Det var noget værre rod. Det kunne være svært for borgerne at finde ud af, om alt gik rigtig til. Og det var jo heller ikke helt nemt at finde ud af, hvem man skulle klage til, hvis man var utilfreds. Kun én ting havde borgmesteren ikke magten over, nemlig skatterne. Hvis han havde haft det, var der nok blevet ballade.

Flået i skat

Skatterne og byens pengesager blev bestemt af nogle særligt udvalgte borgere. De skulle med jævne mellemrum vurdere folks huse og gårde og finde ud af, hvad de tjente. De borgere, der ejede noget og tjente penge, skulle betale skat. Det peb de meget over, men det var ikke ret tit, at de slap billigere. Det meste af skatten skulle kongen og staten have, men nogle af skattepengene fik Køge dog lov til at beholde. De skulle bruges til løn til

embedsmændene, støtte til kirken, skolen og lidt til de fattige. Køge by havde også andre udgifter. Havnen havde det jo med at sande til, så her skulle der tit bruges penge. Gader og stræder skulle holdes. Så måtte man betale for at få kørt de mange læs skidt og møg ud af byen. Af og til var byens acciseboder ved byportene tæt på at falde sammen. Byens brandkorps skulle have nye læderspande. Der skulle penge til det hele – hele tiden.

Løn til de uærlige

Nogle af de udgifter, som Køge havde, talte man ikke så meget om. Det var lønnen til natmanden og hans folk. Natmændene boede uden for byen. Om natten kørte de rundt og tømte folks lokummer og møddinger. De tog sig også af døde dyr og indfangede vilde hunde og katte, som det vrimlede med. I virkeligheden var det et helt nødvendigt arbejde, som ingen andre ville røre ved. De pæne borgere mente, at natmændene var ”uærlige”. Ingen ville have noget at gøre med dem, for overtroen gik på, at de forstod sig både på trolddom og hekseri. Der var også en anden udgift, som man ikke talte så højt om. Af og til var det nemlig nødvendigt at tilkalde bøddelen, når en af de værste forbrydere skulle have sin velfortjente straf. Køge havde ikke sin egen bøddel. Man måtte hente en bøddel fra Næstved eller Roskilde, når der var brug for ham. Men det kostede jo. Han skulle have kost og logi og penge til transporten. Selve henrettelsen havde også forskellige takster. Det afhang af, om forbryderen skulle hænges eller halshugges. Og det blev endda endnu dyrere, hvis den skyldige skulle pines eller have en finger eller en hånd hugget af inden henrettelsen. Natmanden skulle også have løn. Når forbryderen havde fået sin straf, skulle der ryddes op, og liget skulle skaffes af vejen. Én ting sparede Køge dog på. Bøddelen var ikke nødt til at tage sit eget bøddelsværd med. Sådan et havde man nede i Rådhusets kælder. Hvert år i byens regnskab står der, at der blev brugt en lille klat penge på at holde det i god stand.

Den beskidte by

I dag brokker vi os, hvis skraldemanden ikke kommer hver uge. Det gjorde man ikke i Køge i 1700-tallet. Dengang var man vant til, at affald og møg flød over alt. Af og til kunne det dog blive for meget. I 1758 var det helt galt. Så tog bystyret fat. Men det var ikke så let at få ryddet op. Tre ubebyggede grunde på Torvets sydside var blevet til én stor losseplads. Først gav man ordre til, at de, der dyrkede tobak i byen, skulle bruge affaldet til gødning. Det hjalp ikke. Så fik borgerne besked på at køre møget ind i deres gårde. Det hjalp heller ikke. Til sidst måtte man betale for at få det kørt væk. Byens vognmænd fik to skilling for hvert læs, de kørte ud af byen. En stor del af Køges problemer skyldtes, at folk holdt høns og grise, køer, får og heste. Hvor der var en gårdsplads, var der også en mødding. Når den var fuld, var det fristende at tage trillebøren og smide det på gaden eller på en tom grund i byen. Det var ikke nemt at gå tørskoet gennem gaderne i Køge. Når det regnede, flød rendestenene over. Skidt og lort blandede sig med mudder til ét søle. Og det blev ikke bedre, når løse grise, hunde og rotter rodede i dyngerne.

Vand, brønd og lokum

I Køge drak kvinder, mænd, børn og gamle – øl. Vandet kunne nemlig ikke drikkes, før det var blevet kogt. I hver gård var der en brønd, og på Torvet fik man gravet to brønde i

slutningen af 1700-tallet. Der var vand i åen og i de små søer og damme uden for byen. Herfra måtte alt vand hentes i spande. Der var masser af muligheder for, at vandet kunne blive forurennet. Fra møddingerne sivede gyllen ned i grundvandet. Brøndene havde sjældent dæksel på, så her vrimlede det med frøer og haletudser sammen med alt det skidt, folk bare smed ned. Åen og vandhullerne blev brugt som losseplads og vaskeplads, så folk skulle se sig godt for, når spandene skulle fyldes. Det værste var dog nok lokummet. For langt de fleste var lokummet bare et halvtag over et hul i jorden eller på møddingen. Når det blev fuldt, smed man jord på og gravede et nyt. Lokummet kunne også være inde i bryggerset. Her brugte man noget af asken fra ildstedet til at dække med. Det hjalp jo også lidt på stanken. I de større huse kom natmanden og tømte lokummet. Her kunne man også bruge spande, som blev båret ud på gaden og tømt op i vognen. Om natten måtte man klare sig med natpotten. Det var ikke altid, at indholdet blev smidt i lokummet. Gang på gang kan man læse, at folk på gaden blev generet, når natpottens indhold kom flyvende.

Skolen

Staten opfordrede i 1708 byerne til at sørge for skolegang, men det skete ikke mange steder. Heller ikke i Køge. I 1700-tallet var det næsten kun de fine borgeres børn, der fik lært at læse og skrive. Forældrene skulle nemlig selv betale. Nogle børn læste hjemme med en privatlærer. Andre børn kom i den danske skole. Skoleholderen kunne være en gammel kone eller en tidligere underofficer fra hæren. De var ikke særlig dygtige. Men de kunne få lov til at lave en skole, hvis de blev godkendt af præsten og borgmesteren. I Køge var skolerne noget rod. Byen havde ikke noget at gøre med dem. Skoleholderen måtte klare sig med forældrenes betaling. Det betød, at mange skoler hurtigt lukkede. Det var heller ikke sjovt for børnene. De skulle gentage efter læreren og lære udenad. Hvis de ikke hørte efter eller læreren syntes, at de var dumme, så kom straffen med det samme. En kindhest, ris eller en kæp, hiven i håret eller ørerne var nogle af de metoder, som skulle hjælpe børnene til at lære. Først i 1808 kom der orden i sagerne. Køge fik en Borgerskole. Den lå på hjørnet af Nørregade og Kathekismusgade. Der var plads til 68 elever.

Latinskolen

I mange år havde Køge også en latinskole. Her gik de større drenge, som var dygtige. Og hvis forældre kunne betale. Når de var færdige med latinskolen, kunne de bestå en prøve og komme på Universitetet i København. Latinskolen havde det ikke godt i 1700-tallet. Der var kun 16 elever, så den måtte lukke i 1776. Der var også en anden grund. Skolen var ved at falde sammen. I flere år havde latinskolens rektor undervist eleverne hjemme i sit eget hus. Latinskolen lukkede ”indtil videre”, som der står i papirerne. Først 186 år senere kom der en højere skole i Køge. Indtil da måtte børn i Køge tage til Haslev, Roskilde eller København, hvis de ville læse videre.

Børneliv

I Køge var der stor forskel på, hvordan børn blev opdraget. Hos de pæne borgere havde børnene ikke så mange pligter. De fik lov til at lege, og tjenestepigerne tog sig af dem i løbet af dagen. Opdragelsen gik ud på at gøre børnene til små voksne så hurtigt som muligt. De skulle vide, hvordan man opførte sig, lære gode manerer og være gode kristne. I

slutningen af 1700-tallet kom der nye tanker om børn. Nu skulle de ikke tugtes med trusler og slag. Børn skulle have lov til at være børn. Når de gjorde noget galt, skulle man tale pænt til dem. Hos mere jævne mennesker var børns liv anderledes. Her sad øretæverne løse. Der var ikke tid til søde ord og kærtegn, når far og mor knoklede fra morgen til aften. Så snart børnene kunne gå, fik de pligter. Pigerne skulle lære alt, hvad en husmor skulle kunne. Passe børn, lave mad, vaske og gøre rent. Drengene skulle være med i arbejdet i værkstedet, muge ud hos hønsene eller i stalden og løbe rundt i byen efter ting, der var brug for. Alle skulle hjælpe til. Mange børn i fattige hjem blev sendt ud og tjene allerede som 6-7 årige. Så var der én mund mindre at mætte.

Plejebørn

I 1700-tallet var det en skam at få børn uden for ægteskabet. Mange af disse børn blev sat i pleje hos fattige husmænd og daglejere. Som betaling fik plejefamilien penge til tøj og mad. Selv om det ikke var en god forretning, så var der alligevel flere fattige familier i Køge og omegn, der havde et plejebarn. Mange af disse plejebørn fik et kort liv. I Højelse Sogns kirkebog fra 1774 er der en opgørelse, som fortæller, at der døde 25 mennesker det år. Ud af dem var fire drenge og fem piger, som kom fra Opfostringsstiftelsen i København. Et plejebarn havde ikke mange chancer i livet. Først skulle spædbarnet overleve en tur på 6-7 timer fra København til Køge i bunden af en hestevogn. Måske var det ikke klædt varmt nok på. Måske fik det ikke mad på turen. Hvis barnet overlevede, var livet i hjemmet også usselt. I kirkebøgerne kan man se, at mange af plejebørnene kun overlevede nogle få uger i deres nye hjem. Tallene er uhyggelige. Men de fortæller noget om, hvor fattige folk på bunden af samfundet var. Det var fristende at få penge for at tage et barn med tilbage, når man alligevel skulle køre et læs brænde eller halm til København.

Børnetøj

Køge Museum har noget tøj fra den her tid. Det er mest pæne folks tøj, for alle andre brugte tøj, til det var slidt op. Der er heller ikke meget børnetøj fra den tid. Enten blev det slidt op, eller også arvede det næste barn tøjet. Men på billeder fra dengang kan vi se, hvordan børn var klædt på. De helt små havde ble og en skjorte på. Men ellers blev de viklet ind, så de ikke kunne røre sig. I det første leveår lignede de små mumier. Når de blev lidt større, fik både drenge og piger en slags kjole på. Det var praktisk så længe, de ikke var renlige. Herefter lignede børnenes tøj de voksnes. Hos de velhavende var det knæbukser og lange broderede jakker til drengene. Pigerne var i fine kjoler med broderier og perler. Blandt alle andre folk havde pigerne kjoler, forklæde og kyse, mens drengene havde jakke, lange bukser og træsko. I slutningen af 1700-tallet skiftede moden hos de fine. Nu begyndte man at tale om rigtig børnetøj. Drengene fik lange bukser og matrosbluser, mens pigerne fik lettere kjoler, som de kunne røre sig i.

Børns leg

Børn havde legetøj. Men det var kun i overklassen, man havde råd til at købe det. Her kunne pigerne få rigtige dukker og dukketøj, dukkehus og møbler. Drengene kunne have en tromme, en violin, fløjter, gyngestol eller fine sværd og geværer lavet af træ. Andre børn måtte klare sig med hjemmelavede ting. Hvis det gik højt, kunne far snitte figurer og mor

kunne strikke tøj. Ellers måtte børnene selv finde på. En uldtot trykket sammen og dyppet i dyrefedt kunne hurtigt blive til en bold. En æske kunne være en dukkeseng. Små træstykker kunne være drabelige soldater. Kun fantasien satte grænser. I de lyse tider foregik legen mest udenfor. Med en kæp og en jernring kunne man løbe med trillebånd. Man kunne være heldig at få lavet et par stylder. Pigerne hinkede og sjippede. Drengene spillede pind eller legede skjul og tagfat. Men hele tiden skulle de regne med, at legen kunne blive stoppet. Leg var kun noget, de fik lov til, når der ikke var andet at lave.

Tro og lærdom

Sankt Nikolaj Kirke var Køges eneste kirke i midten af 1700-tallet. Her blev Guds ord forkyndt af kirkens to præster til lyden af organistens orgelmusik og klokkerens ringen med kirkens klokker. I kirkens regnskab står der mange ting om, hvad der skete i kirken. Her kan man se, at de rigeste kunne betale for at få deres egne aflukkede pladser nærmest ved alteret. Også begravelser var der sat pris på. Det var dyrest at blive begravet inde i selve kirken. Det var lidt billigere at komme i jorden på kirkegården udenfor. Derefter kom klosterkirkegården i den yderste ende af Vestergade, og til sidst kom så fattigkirkegården. Der var priser på alting – ligbærere, ligklæder, antal klokker – så de døde var ligesom de levende delt efter, hvor fornemme og velhavende de var. De fleste folk i Køge gik i kirke hver søndag for at høre Guds ord. Samtidig var det også praktisk at komme i kirken. Præsten var nemlig en af den enevældige konges embedsmænd, som skulle fortælle Køges borgere om, hvad der skete i resten af landet. Endelig var kirken en slags forsamlingshus for borgerne. Her kunne man snakke sammen, træffe aftaler og høre de sidste rygter og sladderhistorier. Det kunne tit være underholdende, når en eller anden måtte rejse sig op og fortælle om sine synder. I september 1753 kunne skandalen om latinskoledrengen Niels Johansen Deurs, der havde gjort Sidse Hansdottor gravid, nok få folk til at høre efter. Pinligt – men endnu bedre var det, at drengen var i familie med borgmesteren!

Overtro

De fleste mennesker i 1700-tallets Køge tjente, så de kunne klare sig. Men der skulle ikke mange ulykker til, før hele tilværelsen brasede sammen. Præsten sagde, ”at alting stod i Guds hånd”, og at det gode kristne menneske var beskyttet mod alt ondt. Men det kunne jo ikke skade at stå sig godt med alle de gode og onde kræfter, som mange mennesker også troede på. Ja, mange mente ligefrem at have set dem. Køges gader en mørk blæsende vinteraften var fyldt med skygger og uhyggelige lyde, som kun kunne skyldes overnaturlige væsener. I dagligdagen gjorde og sagde folk en masse ting for at være på den sikre side. Ældre folk havde mange gode råd om, at en hestesko over døren bragte lykke, en stenøkse under tagskægget beskyttede mod lynnedslag, eller at en død hugorm under dørtærsklen beskyttede dem, der boede i huset mod sygdom eller gengangere. Hele tiden var der et eller andet, man skulle gøre for at holde det overnaturlige i skak. At sige 7-9-13 og banke under bordet kunne forhindre uheld og ulykke. Nissen skulle have grød juleaften, så han ikke gik og forstyrrede husfreden. Man skulle ikke udfordre skæbnen og invitere tretten til bords. En sort kat over vejen betød, at man skulle vende om. Det betød ulykke at gå under en stige. Fredag den 13. var ikke nogen god dag at gøre ting på. Kvinderne foretog sig mange ting i køkkenet, så øllet eller brødet ikke skulle blive ødelagt.

Rundt i Køge efter år 1800

Nu kender du noget til Køge og de mennesker, der boede i byen i 1700-tallet. Vi har været rundt i Køge, og vi har besøgt forskellige mennesker gennem en periode på omkring 100 år. Vi har snydt lidt, for selvfølgelig har vi ikke fået alting med. Men billedet passer stort set. Køge var i hele 1700-tallet en lille købstad. Hverken byen eller folks liv forandrede sig ret meget. ”Denne Stad er at betragte som en gammel Jomfru” Sådan var der en besøgende, der beskrev Køge omkring år 1800. Det var nok ikke venligt ment. Gamle jomfruer var jo tit lidt sølle og slidte at se på. Besøgte man Køge i årene efter 1800, ville man opdage, at byen lignede sig selv. Mange af husene lå der endnu. Nogle var sunket lidt mere sammen. Bindingsværket var ikke altid noget at prale af. Måske var der kommet nye vinduer og døre. Måske var der sat en karnap på hist og bygget en ekstra etage her. Men der var ikke sket de store ting. Gaderne lignede også sig selv. De var knap så beskidte, og rendestenene var blevet dækket over de fleste steder. Men de lå, hvor de altid havde ligget. Det gjorde Torvet også. Men kikkede man lidt bedre efter, så var der alligevel sket noget. Køge havde fået gadelamper. De første fem tranlamper, som vægterne gik rundt og tændte, var sat op i 1783. Nu var der kommet flere. Køges borgere skulle ikke længere brække arme og ben, når de skulle hjem om natten fra selskab eller værtshus. Henne på Torvet var kagen blevet fjernet i 1799. Så slap man for at høre og se, hvordan de sølle stakler blev afstraffet. Og Torvet havde fået grøfterne fyldt ud og fået lagt brosten over det hele. Det så nærmest helt pynteligt ud. Nu kunne markedsdagene finde sted uden støvskyer i tørt vejr eller et tykt lag mudder, når det regnede. Rådhuset var også forandret. Her kunne man virkelig se, at der var sket noget. Hele facaden ud mod Torvet var lavet om i 1803. Mon ikke en borger eller en bonde, der var kommet ind for at handle, har stillet sig op og tænkt, hvad det nu var for noget. Rådhuset lignede nærmest et splinternyt græsk eller romersk tempel. Det var helt efter den seneste mode, som blev kaldt nyklassicisme.

Moderne tider – indendørs

Trådte man ind ad gadedøren i et af de større huse i Køge, kunne man godt se, at nye tider var på vej. 1700-tallets gamle, tunge møbler var ved at være væk. Nu skulle det hele være elegant med lette stole, borde og møbler i den fineste mahogni. Sølvtojet og de fine glas, tallerkener og fåde af porcelæn, blev ikke længere gemt væk i store skabe og kister. Nu kunne man godt vise tingene lidt frem i hjørneskabe og chatoller med fint slebne glaslåger. Den gamle skik med at sove i stuen på bænke og i tunge alkover var ved at være umoderne. I de velhavendes huse blev der nu indrettet soveværelser. Her sov familien i hver sin seng med rigtige madrasser og puder og dyner med fint betræk. Henne i et hjørne af soveværelset var det blevet almindeligt at se et servantestel. Her kunne herren og fruene få bragt varmt vand ind og bruge sæbe, når de vaskede sig. Livet i stuerne havde også forandret sig. Man ”hyggede” sig med kobbertryk af store danske helte eller berømte søslag på væggene. Der var gardiner for vinduerne, tæpper på gulvet og pottedplanter. Der var ur og termometer, en kanarieugl i et bur, fars store pibestativ til porcelænspiberne og fine krukker med forskellige tørrede blomster, der bredte deres dufte i stuen. Ja, nogen steder var der ligefrem et klaver. Så kunne familie og venner spille og synge sammen. Og så kunne hyggen ikke blive orientalsk nok. Når dagens arbejde var forbi, iførte faderen sig den tyrkiske fez og tog

slåbrok på. Moden var også skiftet. Væk var de store, lange veste og knæbukser til manden. Nu var det mere det enkle som jakke, vest, bukser, høj hat og knækflip, der var moderne. Den pudrede paryk var også smidt væk. Kvinden var sluppet af med de mange skorter, broderede trøjer og den kunstfærdige frisure. Den enkle kjole med højt liv og et kinesisk sjal over skuldrene var nu tegn på, at man var med på noderne

Menigmand og fattigfolk

Man skulle ikke ret langt væk fra de finere huse, før det kneb med at se de store forandringer. I virkeligheden kunne det være svært at få øje på nogen, hvis man bare kikkede sig omkring i de små stuer. Her blev tingene ikke bare smidt ud – de blev slidt op. Der var ikke råd til at gå til håndværkerne eller købmændene og bestille det sidste nye i møbler eller tøj. En ting var dog forandret. I de første år af 1800-tallet blev kartofflen en del af alle danskeres hverdagskost. For de rige var kartofflen bare endnu en mulighed, men for de fattige var den et kæmpe fremskridt. Den var billig, den var nærende, og den mættede. For den fattige betød kartofflen, at sulten ikke længere var en evig trussel. Der blev længere mellem de udhungrede og fejlernærede stakler, som der var en del af i 1700-tallets Køge. Noget andet der var nyt for fattigfolk i Køge, var oprettelsen af det nye ”Arbejdshus for Distriktets under offentlig Forsørgelse antagne Fattige” i Nørregade 4 – i det hus, hvor museet ligger i dag. Her blev der plads til 70-80 mænd, kvinder og børn. De fik mad, seng og sengetøj, tøj på kroppen, vask og sygepleje. Til gengæld skulle de karte, spinde og væve, så meget de kunne klare. Måske lyder det i dag hårdt med sådan et arbejdshus, men dengang var det et stort fremskridt. Hele 1700-tallet var fattige og syge helt overladt til deres egen skæbne. De fik lidt hjælp af og til. Ellers kunne de leve og dø uden, at nogen tog sig af det. Da huset blev taget i brug i 1824, var det et tegn på, at man i Køge så på de fattige som byens problem. Nu skulle der gøres noget for at hjælpe dem i gang igen med et arbejde.

Moderne tider – inde i folks hoveder

Folk havde også forandret sig. I hvert fald den gruppe af borgere i Køge, der havde tid og råd til at tænke på andet end bare at overleve. I slutningen af 1700-tallet var der ikke så meget, folk kunne tage sig til, når mørket faldt på. Kvinderne var næsten altid hjemme og brugte tiden om aftenen til mange forskellige slags håndarbejde. Mændene kunne også lave forskellige slags husflid. Derudover har det nok været almindeligt, at de gik på værtshus. Værtshuse har der været nok af i Køge. Gang på gang kan vi læse i byens protokoller, at der har været slagsmål eller er blevet spillet hasard med terninger og kort. Selv den pæne købmand Romsgaard og Køges postmester blev i 1757 noteret for at have spillet hasard i Rådhusets vinkælder. Nu dukkede der helt andre muligheder op. Folk i Køge begyndte at drikke te og kaffe. I næsten alle boopgørelser fra denne tid kan vi se, at der har været en eller flere varmtvandsmaskiner i huset. Teen og kaffen fik folk til at komme sammen på en ny måde. I stedet for at gå på værtshus blev det almindeligt, at folk gik på visit hos hinanden. Folk blev ikke længere fulde af øl og brændevin. I stedet blev der mulighed for at snakke om, hvad der rørte sig i byen, i hele landet – ja, i hele Europa. Tiden var fyldt med mange nye tanker. Landbruget blev ændret, nu skulle bønderne eje deres egen jord. Bønderne lærte nye metoder i driften. Man hørte om nye opfindelser, som dampmaskinen. Man talte om, at alle børn i Danmark skulle gå i skole. I Frankrig var der revolution i 1789.

Det betød, at kongen og adelen blev sat fra magten. Alene tanken om, at folket selv skulle være med til at styre, kunne nok ruske op i Køgeborgerne. I 1787 dannede borgerskabet ligefrem et "Conversationsselskab". Her mødtes man hver mandag og torsdag for at spise og spille kort. Det var dog ikke bare en selskabsforening. Det nye var, at selskabet holdt aviser og tidsskrifter. Det gav muligheder for at diskutere tidens store spørgsmål.

Køge i krig

I slutningen af 1700-tallet steg kornpriserne. Det mærkede man også i Køge. Bønderne fik flere penge mellem hænderne, og pengene skulle bruges. Glæden blev dog kun kort, for i 1807 kom Danmark med i Napoleonskrigen mellem Frankrig og England. Deltagelsen i krigen på fransk side betød, at Danmarks handel med udlandet gik i stå. For Køge betød det, at økonomien igen blev stram. Krigen skulle betales. Det kunne kun ske ved nye skatter og afgifter. Men der kom også andre ulykker. I 1807 fik Køge nemlig krigen helt ind på livet. Englænderne havde sat en stor styrke i land nord for København for at afskære byen fra resten af Sjælland. En del af denne styrke blev sendt ned mod Køge for at forhindre, at danske soldater fra syd skulle komme København til undsætning. Det første englænderne gjorde var at sende 20-25 mand ind i Køge for at afvæbne borgervæbningen. I dagene derefter rykkede landeværnet frem mod Køge. Det var ikke den rigtige hær, for den stod i Holsten, hvor den skulle forhindre et angreb på Danmark fra syd. En del af Landeværnets soldater blev indkvarteret i byen. Resten skulle komme dagen efter og ligge i lejr lige nord for Køge. Den situation udnyttede englænderne. Landeværnets ca. 7.000 soldater, var slet ikke kommet i stilling, da 6.700 veltrænede engelske soldater gik til angreb. De danske soldater havde ikke en chance over for englænderne. I virkeligheden var der tale om en hær af bønderkarle. De havde ikke fået ret meget træning, og deres våben var dårlige. I løbet af nogle få timer var landeværnet på vild flugt ind gennem Køge. Det hele gik så stærkt, at soldaterne smed deres træsko for at komme hurtigere væk. For Køge by blev slaget en dyr affære. Helt ude fra Vesterport og ind til Torvet var alle vinduer smadret. Dagen efter holdt de engelske soldater en sejrsparade på Torvet. Derefter blev der givet lov til plyndring. Det gik hårdt ud over især de finere huse omkring Torvet. Borgerne kunne ikke stille noget op. Rasende og fortvivlede måtte de finde sig i, at de engelske tropper slæbte af sted med alt, hvad de kunne bære på.

Fremgangen lader vente på sig

Når det gik skidt i Danmark, så gik det også skidt i Køge. I 1807 blev København bombarderet af englænderne. Da englænderne forlod landet, tog de hele den danske flåde med. Det betød nye skatter, og pengene blev mindre og mindre værd. I 1813 gik bunden ud af statskassen. Danmark gik bankerot eller fallit. Nu kunne det næsten ikke blive værre. Da krigen sluttede i 1815, måtte vi afstå Norge, som havde hørt til det danske kongerige i mange hundrede år. Men ulykkerne blev ved. Borgerne i Køge skulle leve af handel med bønderne. Hvis der var gode priser på bøndernes korn, var der fremgang i Køge. Men sådan gik det ikke. Det varede næsten 15 år, før prisen på korn begyndte at stige igen. Byen lå i dvale. Der blev bygget et glasværk på Fændediget, men det gik fallit. Der blev startet en stivelsesfabrik, men den gik fallit. Byen mistede også en anden god forretning nemlig sine soldater. Siden 1660 havde der været indkvarteret soldater i Køge. De boede i private huse

og betalte leje. Fra 1791 var det en rytterafdeling, der hed Bosniak eskadronen. Men i 1816 var det hele forbi. De 125 lansebevæbnede ryttere iført tyrkiske uniformer, turban og med flotte overskæg var ikke længere en del af livet i Køge.

Køge omkring 1850

Danmark var igen midt i en krig, og folk frygtede det værste. Mange huskede jo, at alting gik i stå sidste gang, der var krig. Sådan kom det ikke til at gå. Stille og roligt havde Køge forberedt sig på nye tider. Folk var vågnet op. I 1808 var der kommet en borgerskole for alle børn, så nu kunne de fleste både læse og skrive. Byens styre var blevet ændret. Køges borgere deltog nu mere aktivt i byens liv. Det betød, at der kom orden i tingene i byens administration. De første lokalaviser dukkede op. Her kunne man diskutere, hvad der skete i byen. Her kunne man stille forslag om at sætte nye ting i gang. Det var også blevet nemmere at låne penge, hvis man ville starte en virksomhed. I 1836 fik Køge "Sparekassen for Kjøge og Omegn". Hver lørdag kunne borgerne gå i Spare-kassen. Hvis deres ideer var gode nok, så var Sparekassen villig til at skyde penge ind. Køge var blevet indbyggernes by. Omkring 1850 var det ikke andre, der bestemte. Nu tog folk selv ansvaret. Hvis de rette muligheder viste sig, var Køge og dens indbyggere parat til at tage det store spring – FREMAD!

Om bogen

Hit Med Historien er en værkserie om Køges historie. Historierne er skrevet for at give viden om og skabe interesse for byens historie og til brug for undervisning. Bag projektet står selskabet "Hit med Historien". Formålet er at fremme børns lokallistoriske identitet og bevidsthed – primært med udgivelsen af denne serie samt en tilhørende hjemmeside. Værkserien skabes i et samarbejde mellem KøgeBibliotekerne, Køge Byhistoriske Arkiv, Ellemarkskolen i Køge og Amtscentret for Undervisning i Roskilde. Som et nyt og spændende initiativ får vi hver gang hjælp af en gruppe børn. Under arbejdet med denne bog har 10 børn fungeret som konsulenter for projektet. Mange tak til dem for interesse og engagement og til de mange mennesker rundt omkring i Køge, der har hjulpet med billeder, oplysninger med mere. I forbindelse med denne bog vil vi især takke BG Bank, Gammelkjøgegaard og Køge Museum. Gammelkjøgegaard ved P.F. Collet var vært og fortæller i foråret 2005, da selskabet "Hit med Historien" med stor glæde modtog økonomisk støtte fra BG Bank til udgivelsen af denne bog. Køge Museum har med stor imøde-kommenhed stillet materiale fra perioden til rådighed.

Sideløbende med bogserien arbejder vi med udvikling af en hjemmeside:

www.hitmedhistorien.dk. Her ligger supplerende stof, man kan fordybe sig i og arbejde videre med. Bibliotekar Jacob Kobbernagel er webmaster. KANON TAK til Køge Kommunes Børneudvalg og Kulturudvalg, som også til denne bog har valgt at støtte udgivelsen økonomisk. De deltagende institutioner bidrager med personaleressourcer og kontorfaciliteter. Denne bog, der er den tredje bog i en planlagt serie på syv, omhandler perioden 1700 til 1850 og fortæller om byen Køge og dens borgere. Oplysninger om, hvor bogens billeder stammer fra, kan ses på hjemmesiden.

Køge, november 2005 Inger Halleløv, Birte Broch, Jacob Kobbernagel, Karin Larsen, Britta Overgaard Jensen og Hanne Villadsen.

Tidligere udgivelser: Køge i 1950'erne (2001). Mette Henriksen, Køge.

Køge mellem krig og fred 1914-1949 (2003). Henning Bjørn Larsen, Køge.